

С.М. Ховрич
(м. Київ)

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРУВАННЯ ОСВІТЯН
У МІЖНАРОДНИЙ СОЦІУМ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ (на прикладі вишів
Наддніпрянської України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.)**

Розглядається дорадянська система стимулювання дослідників до активних наукових пошуків (зокрема, шляхом надання їм наукових відряджень). Проаналізовано окремі аспекти процесу наукових відряджень за кордон учених деяких вищих навчальних закладів Наддніпрянської України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Встановлено, що закордонні наукові відрядження сприяли поступовому входженню українських освітян у соціум інтелектуалів Західного світу.

Ключові слова: суспільство, освіта, університет, інститут, наука, науковець, відрядження, Україна, Західна Європа.

Після повторного проголошення незалежності України 1991 р. розпочався бурхливий процес національно-культурного відродження. Це та інше призвело до широкомасштабної модернізації національної системи вищої освіти нашої держави. Одне із пріоритетних завдань останньої підвищити роль і значення освіти та науки в життєдіяльності суспільства, що, переконані, можливо за умови кардинальної зміни змісту й форми підготовки науково-педагогічних кадрів. Окрім іншого, така постановка проблеми передбачає формування наукового світогляду молоді, стимулювання потреби самостійного здобування нею суспільно значущих знань. Ось чому вивчення дорадянської системи заохочування дослідників до активних творчих пошуків (зокрема, шляхом надання їм наукових відряджень) є актуальним і на початку ХХІ ст. Думаємо, розглядувана тематика є перспективною, оскільки дає можливість повніше розкрити внесок українських дослідників у розвиток науки і техніки світу.

Історія наукових відряджень лишається об'єктом дослідження насамперед вузьких спеціалістів. Згаданий аспект, зазначимо, побіжно використовується й у статтях і монографіях біобібліографічного характеру. Так, цікаві напрацювання здійснили Віра Лейкіна-Свірська (1901–1993 рр.), Євгенія Степанович (1946–2005), Галина Любіна, Олександр Пилипенко, Оксана Іваненко, Сергій Ховрич та ін.

Автор даної статті ставить за мету здійснити історичну реконструкцію окремих аспектів функціонування системи наукових відряджень освітян Наддніпрянської України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. та з'ясувати її (системи наукових відряджень) вплив на процес поступового входження українських освітян у соціум інтелектуалів Західного світу. У ході дослідження використані переважно архівні матеріали.

Наскільки це було можливо за тодішніх обставин, еліта підросійської України співпрацювала зі світовою науковою спільнотою; себто сприймала, аналізувала й обробляла головні досягнення іноземної науки і техніки та водночас здійснювала деякий вплив на останню, чим, уважаємо, привнесла відповідний колорит, дещо урізноманітнила, збагатила культурну скарбницю людської цивілізації. Наукові відрядження, нагадаємо, і на сьогодні залишаються одним із дієвих системних елементів щодо стимулювання дослідників до активних творчих пошуків.

Як відомо, взаємовідносини між російським самодержавством та освітянами традиційно були доволі напруженими. Такий стан речей пояснюється передусім двома факторами: небажанням влади виділяти достатню кількість коштів на дослідження та прагненням чиновників визначати їхні напрямки. Скажімо, сумнозвісний імперський міністр народної освіти Микола Боголепов (1898–1901 рр.) наполягав на виробленні вигідної для влади схеми «однобічного діалогу» з освітянами. Загалом чиновництво намагалося вести діалог із громадянами в межах придуманих ними ж інструкцій.

Під пильним урядовим контролем перебував інститут професорських стипендіатів. Так, державний чиновник у 1904 р. наголошував на тому, «...щоб стосовно питання про відрядження за кордон осіб, які готуються до професорської діяльності в Інституті були... розроблені, як порядок відрядження..., так і підстави по яким можуть бути такі відрядження».¹ Коротко, від вишів вимагали дещо ускладнити процедуру оформлення відрядження стипендіатам.

Більшість учених-освітян могла побувати з науковою метою не менше ніж у двох–трьох державах. Із цього приводу привертає увагу звіт професора імператорського університету святого Володимира (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та Київського політехнічного інституту імператора Олександра II (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут») Бориса Букреєва (1959–1962 рр.). Його «*Curriculum vitae*» — цінне джерело інформації. Із нього випливає: наукова «одиссея» професора пролягала через території п'яти держав (Франція, Англія, Італія, Данія та Австро-Угорщина)².

Слід зазначити, перебування Б.Я. Букреєва в одних країнах було тривалим, а в інших — короткочасним. Як, скажімо, італійський вояж математика та механіка, доктора математичних наук і астрономії, майбутнього ректора Київського університету (1881–1883 рр.) Івана Рахманінова (1826–1897 рр.)³. У 1897–1898 рр. провів свою відпустку в Західній Європі невтомний мандрівник, відомий учений-зоолог, гідробіолог, професор Олексій Коротнєв (1854–1915 рр.)⁴.

У результаті аналізу біографічних даних відомих учених ми дійшли висновку: певною мірою закордонне стажування сприяло більш успішному працевлаштуванню та кар'єрному росту ряду дослідників. Наприклад, фізіолог, майбутній академік Академії наук радянської України (Національна академія наук України) Василь Данилевський (1852–1939), захистивши в Харківському університеті (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна) докторську дисертацію, в 1878 р. відряджається на два роки за кордон для удоско-

налення знань і, повернувшись у Харків, посів посаду доцента (викладав фізіологію та гістологію) у місцевому ветеринарному інституті (Харківська державна зооветеринарна академія)⁵.

Із наявних архівних документів зрозуміло: вчені різних галузей науки охоче стажувалися у провідних наукових центрах світу того часу, прагнучи якомога більше мати з того користі. Так, ряд природознавців, математиків та гуманітаріїв зазвичай вивчали досвід у французів, англійців та німців, рідше — італійців і датчан. На початку ХХІ ст. хоча і сталися певні зміни, проте, вважаємо, суттєвої корекції в зазначеному питанні не відбулося.

Напередодні закордонного відрядження в березні 1898 р. у професора О.О. Коротнева виникли деякі непорозуміння з представниками бюрократичного апарату. Майбутнього члена-кореспондента Петербурзької академії наук (Російська академія наук) О.О. Коротнева звинуватили у невиправдано частих поїздках за межі імперії, що, як стверджувалося, шкодило навчально-виховному процесу закладу. Натомість ректор університету св. Володимира підтримав свого колегу. Можливо, недоброчинці намагалися перешкодити майбутній мандрівці невтомного ентузіаста⁶.

У службовій записці професора О.О. Коротнева від 18 квітня 1898 р. дещо проливається світло на перипетії цієї справи. Міністерство народної освіти Російської імперії пообіцяло зоологу профінансувати мандрівку, однак за певних умов: Київський університет теж виділить суму грошей на дану справу. Дослідницька робота, переконував О.О. Коротнев, матиме неабиякий успіх, усі витрати компенсуються. Необхідно віддати українському вченому належне: він був готовий відмовитися від цікавої наукової поїздки, якщо міністерство не виконає даної ним обіцянки. О.О. Коротнев, без сумніву, добропорядна людина. Тож уважав недоречним скористатися однобічною (тільки від свого вишу) допомогою.

Університетське керівництво поставилося до програми О.О. Коротнева з надзвичайною увагою, більше того, вирішило її просубсидіювати: до тих коштів, що мало виділити міністерство (а це 600 рублів Російської імперії), із спеціальних фондів університету додатково — 300 рублів. Попечитель Київського навчального округу проінформував міністра щодо рішення керівництва вишу. Міністерство ж з метою економії витрат урізало фінансування. Із державної скарбниці О.О. Коротнев одержав не очікуваних 600 рублів, а всього-на-всього — 200 рублів, тобто, либонь, менше, ніж запропонувало правління університету⁷. І все-таки подорож відбулася. Користь від неї була така, що в наступному році програма поїздки О.О. Коротнева отримала чудову характеристику.

Зрештою, професор зоології О.О. Коротнев 1898 р. здійснив поїздку на острів Шпіцберген (або Свальбард; полярний архіпелаг, розташований у Північному Льодовитому океані, нині північна частина Королівства Норвегії). Він поставив перед собою ціль зібрати для зоологічного музею колекції арктичних форм⁸. Справді, зі Шпіцбергена ентузіаст привіз цінні екземпляри. Вони поповнили фонд університетського зоологічного музею Києва⁹.

Проводячи цікаву дослідницьку роботу, О.О. Коротнев вирішив залишитися за кордоном взимку. Причин було кілька: завершити написання наукової праці; окремі унікальні форми зустрічаються тільки взимку.

Врешті-решт аргументація О.О. Коротнева для керівництва установи виявилася переконливою. Недаремно під час голосування на засіданні ради вишу з цього приводу тільки троє із п'ятдесяти членів проголосували проти. Це юрист Василь Демченко (1831–1914 рр.), економіст Дмитро Піхно (1853–1913 рр.) і відомий представник київської школи міжнародного права Отон Ейхельман (1854–1943 рр.). На результат названого голосування, вочевидь, вплинуло визнання невтомного ентузіаста в науковому світі: лише за першу половину однієї із своїх відомих праць нагороджений Російською академією наук престижною Беровською премією. Коротко, з 20 грудня 1898 р. по 13 лютого 1899 р. О.О. Коротневу продовжили термін відрядження¹⁰.

Аби через поїздки не порушувати виконання навчального плану, О.О. Коротнев був готовий відпрацювати безкоштовно додаткові години упродовж всього півріччя. Ось чому подеколи частина освітян вимушена була здійснювати закордонні відрядження саме влітку. Наприклад, на період канікулярного часу, тобто з 1 червня по 2 серпня 1899 р. одержали закордонні відрядження такі вчені Київського університету: медики — фахівець з порівняльної анатомії та ембріології Михайло Тихомиров (1848–1902 рр.), відомий учений-невролог Іван Сікорський (1842–1919 рр.), досвідчений клініцист Василь Чернов (1852–1912 рр.), лікар-мислитель Федір Борнгаупт (1842–1905 рр.), В.В. Подвисоцький, дерматолог Сергій Томашевський (1854–1919 рр.) т.ін.; фізики — Микола Шіллер (1848–1910 рр.), знаний фізик-методист Георгій Де-Метц (1861–1947 рр.); хіміки — С.М. Реформатський, Яков Михайленко (1864–1943 рр.); геологи — Павло Венюков (1856–1916 рр.) (геологія) та Петро Армашевський (1850–1919 рр.) (мінералогія)¹¹.

З 15 червня по 20 серпня 1899 р. дозволено здійснити поїздки за кордон з науковою метою засновнику української школи отоларингологів, доктору медицини Миколі Волковичу (1858–1928 рр.), на один рік — одному із засновників київської неврологічної школи, доктору медицини Михайлу Лапинському (1862–1947 рр.)¹², ботаніку і фізіологу рослин, приват-доценту Костянтину Пурієвичу (1866–1916 рр.)¹³.

Ціль кожної поїздки, звісно, відповідала фаху і науковим уподобанням конкретного дослідника. Приміром, учень професора О.В. Баранецького К.А. Пурієвич вважав за потрібне відвідати, окрім іншого, лабораторії авторитетного ботаніка Еміля-Християна Ганзена (1842–1909 рр.) (м. Копенгаген) «...для того, — пояснено ним в офіційному клопотанні, — щоб ознайомитися ближче з розробленим ним (Е.Х. Ганзенем. — С.Х.), доволі складним у технічному плані, методом отримання чистих культур цих організмів...»¹⁴. А інший професор, згаданий К.А. Пурієвичем, зібрав чудову колекцію чистих культур організмів, які викликають бродіння. Професор Вищої політехнічної школи в Делфті (Делфтський технічний університет, Королівство Нідерландів) Мартинус Бейерінк (1851–1931 рр.) розробив не менш оригінальний метод. Його суть полягає в ізоляції і одержанні чистих культур одноклітинних водоростей.

Закордонне стажування К.А. Пурієвича виявилось результативним. Адже український учений, розпочавши до того цікаві дослідження над утворенням і дією ферментів у пліснявих грибів, сподівався дослідити за виробленою схемою і дріжджові грибки (намагався пізнати, розібрати їхню природу). Зрозуміло, без знання досвіду іноземних колег у цих питаннях неможливо було досягти якогось успіху. Досліди К.А. Пурієвича представляли, за словами київського ректора, високий науковий інтерес¹⁵.

Професор кафедри ботаніки Осип (Йосип) Баранецький (1843–1905 рр.) вказав на принципове значення постійного вдосконалення практичних навичок вітчизняних фахівців за кордоном. Завдяки його зусиллям головний садівник ботанічного саду університету св. Володимира Ернст Гонбаум (?–?) одержав відрядження на літній час в Європу для ознайомлення з нововведеннями в університетських оранжереях¹⁶. З цього приводу є цікавим пояснення О.В. Баранецького щодо цілі поїздки головного садівника: «У ботанічні сади Європи вводяться безперервно нові... рослини, що становлять той чи інший інтерес, для яких найбільш сприятливі умови культури доводиться переважно виробляти емпірично; тому справа ведення оранжерей є... мистецтво, яке безперервно удосконалюється, і особи, які відають цією справою в університетських... садах, повинні бути в цьому відношенні також на рівні сучасності. Головний садівник нашого... саду... людина... старанна і працьовита, в справі оранжерейних культур... відстав... оскільки... 18 років не мав можливості бачити... зразкових цього роду закладів. Було б... бажано... відвідати (Е. Гонбауму. — С.Х.) великі оранжереї Європи і познайомитися... з нововведеннями останнього часу»¹⁷. Коротко, відомий український ботанік розглядав наукові відрядження за кордон як дієвий засіб підвищення кваліфікації дослідника.

У зв'язку з відсутністю в Новоросійському університеті (Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова) належних умов для проведення фізичних дослідів (у лабораторії не вистачало необхідних фізичних приладів), видатний український фізик-теоретик, експериментатор і винахідник Микола Пильчиков (1857–1908 рр.) в кінці 1899 р. — на початку 1900 р. передбачав відвідати лабораторії Західної Європи, де він сподівався завершити дослідницьку роботу¹⁸.

У Центральному державному історичному архіві України (м. Київ) зберігається чернетка, де ним обґрунтована ціль поїздки: він просив надати можливість «... хоча б упродовж одного семестру попрацювати в закордонних фізичних лабораторіях для завершення розпочатих мною досліджень, перерваних... у зв'язку з відсутністю у фізичній лабораторії... необхідних приладів... В результаті цього... прошу відрядити мене за кордон з науковою метою на період від 20 грудня... (1899 р. — С.Х.) по 20-те серпня... 1900 року...» (1899)¹⁹. Думаємо, для реалізації цих планів були всі підстави. Адже високий рівень матеріально-технічної забезпеченості фізичних лабораторій вишів Західної Європи гарантував успіх задуманому.

До сказаного хотілося б додати, що фахівці технічних спеціальностей ретельно вивчали досягнення англійських, німецьких та французьких винахід-

ників. Ось яку думку висловив пропагандист і популяризатор авіаційних знань, професор механіки в КПІ Микола Делоне (1856–1931 рр.): «Взагалі я вважаю ще передчасно розпочинати в Росії будівництво дирижаблів; поки краще їх купувати у Франції, а тим часом відрядити для ознайомлення з пристроєм дирижаблів у Франції і в Цепелліна (Фердинанд фон Цепелін (1838–1917 рр.) — німецький граф, генерал-лейтенант, організатор дирижаблів жорсткої системи, які називали «цепелінами». — С.Х.) особу, яка добре ознайомена практично з аеростатами» (1909)²⁰. Із документа випливає: усвідомлюючи тодішні технічні можливості повітроплавання в Російській імперії, М.Б. Делоне надавав перевагу насамперед глибокому засвоєнню відповідних теоретичних і практичних знань безпосередньо на Заході. Такий підхід, думаємо, тимчасово частково вирішував загальну проблему відставання нової галузі.

До речі, під впливом побаченого на відомій Всесвітній виставці в Парижі (1900) реорганізатор електротехнічної освіти в Харківському технологічному інституті (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») Павло Копняєв (1867–1932 рр.) написав книгу «Динамо-машини постійного струму», в якій, на думку сучасних фахівців, «...вперше (П.П. Копняєв. — С.Х.) підняв на науковий рівень викладання в навчальному посібнику питань щодо електричних машин постійного струму»²¹. Отже, активний обмін думками наживо між науковцями різних країн неабияк поживлявав їхню, зокрема, науково-дослідницьку роботу. Прикладом можуть слугувати діяльність О.О. Коротнева, П.П. Копняєва та ін.

Це та інше свідчить про збереження в колоніально залежній Україні традицій чіткої орієнтації її наукової еліти на західноєвропейські наукові, технічні та культурні здобутки. Подібна ситуація залишається актуальною для держави Україна і на сьогодні.

Експурсії, поїздки натуралістів у ряді випадках завершувалися оформленням солідних колекцій. Скажімо, О.О. Коротнев, видатний вітчизняний учений-зоолог Володимир Караваєв (1864–1939 рр.), Броніслав Домбровський (1885–1973 рр.) створили власними силами чудові колекції, до яких потрапили кращі зразки фауни.

Так, професор зоології О.О. Коротнев вирішив у 1899 р. побувати з практично-науковою метою в Ісландії. Він продовжив розширювати базу зоологічного музею за рахунок цінних колекцій з Європи. Особливо зоолога цікавила полярна фауна. Як і попереднього року (1898), професор зоології виявив бажання здійснити поїздку з одним із своїх надійних помічників. Натомість міністерство народної освіти навідріз відмовилося виділити останньому гроші. Університетське керівництво очікувало від даної експурсії вченого-зоолога вагомих результатів: передбачалося збагатити музейну експозицію новими рідкісними екземплярами фауни; окрім того, вважали вони, під час мандрівки до Ісландії розшириться кругозір самого дослідника²².

Майбутній академік Академії наук Казахської радянської соціалістичної республіки (НАН Республіки Казахстан) Б.О. Домбровський прилучився до вивчення різновидів птахів у районі західного Закавказзя. Орнітологічний мате-

ріал, зібраний Б.О. Домбровським, нараховував, за його даними, 600 екземплярів (серед них було чимало рідкісних). Усі наявні птаці уособлювали 129 видів²³. Цікаві дані про птахів — опрацьовані на основі колекцій — цього мальовничого краю зоолог розмістив у таблицях²⁴. Зручні в користуванні, таблиці полегшили роботу спеціалістам і всім тим, хто цікавився орнітофауною Колхиди, Аджарії і т. д.

Активно проводилися наукові дослідження і в приватному Київському комерційному інституті (ККІ; нині — Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), окремі результати чого були висвітлені в інститутському музеї товарознавства. Так, завдяки відрядженню одного із співробітників ККІ до Уралу в 1909 р. невдовзі створили багату колекцію геологічних порід²⁵. Зразки руди та мінералів доставили до Києва, розмістивши в кабінеті зоології комерційного інституту.

Слід зауважити, в окремих випадках термін відрядження продовжували. Наприклад, продовжили термін відрядження на один рік (починаючи з 22 червня 1898 р.) приват-доценту Київського університету, доктору медицини В.П. Жуковському (?-?)²⁶. Однак не завжди надавалася дослідникам можливість побувати за кордоном або продовжити там свій термін перебування. Приміром, зафіксований випадок, коли через відсутність звіту про свою діяльність одному із медиків двічі відмовили у продовженні терміну відрядження. Причиною негативного рішення факультетських зборів (27 жовтня 1899 р.) було те, що частина звіту, подана ним, на переконання учасників, не відповідала чинним вимогам. Натомість і після цього приват-доцент не поспішав повернутися додому. Навпаки, 10 листопада 1899 р. він наполягав на тому, щоб йому надали додаткових 28 днів відпустки. Вердикт медичного факультету і на цей раз залишився без змін: 28-денну відпустку не надавати²⁷. Коротко, звітування стажера, як елемент контролю — важлива складова функціонування системи наукового стажування дослідників за кордоном.

З інших причин не скористався довгоочікуваним відрядженням і політичний опозиціонер, професор Новоросійського університету М.Д. Пильчиков. Представник влади суть проблеми виклав так: «Унаслідок рапорту Вашого (М.Д. Пильчиков. — С.Х.) від 15... вересня про те, що Ви не змогли скористатися дозволом Вам відрядженням... за неотриманням повідомлення про відрядження Вас... що опитаний мною... Ректор (Федір Шведов (1896–1903), відомий учений-фізик, методист і педагог. — С.Х.)... повідомив, що повідомлення про дозвіл Вам відрядження було своєчасно повідомлено... установі, до якої Ви звертались з відповідним проханням і яким порушено було відповідне клопотання, тобто фізико-математичному факультету... За тим ні до нього (ректору. — С.Х.)... скарги Вашої на канцелярію за невідачу довідки не надходило»²⁸. Описаний випадок, імовірно, дозволяє стверджувати про, по-перше, вкрай бюрократизований характер процедури надання закордонних відряджень, по-друге, відчутний вплив політичної кон'єктури у вирішенні названих питань. Загалом і перший, і другий аспекти також становили чималі перешкоди на шляху активнішого використання українськими вченими у своїй практиці передового досвіду Західної Європи.

Доречно згадати і про таке. Науковці, окрім іншого, мандрували з однієї країни до іншої в особистих справах. У таких відпустках були видатні вчені хімік-органік Сергій Реформатський (1860–1934 рр.), один з найяскравіших фізіологів Іван Сеченов (1829–1905 рр.) і т. д. Для лікування за кордоном надали відпустку навіть понадштатному ординатору при кафедрі нервових і душевних хвороб. У відпустку з 20 грудня 1898 р. по 15 січня 1899 р. відправлений основоположник київської школи патологів, ординарний професор при кафедрі загальної патології Володимир Подвисоцький (1857–1913 рр.)²⁹. Отже, під час відпустки освітяни набиралися сил, відновлювали здоров'я, щоб з новою енергією продовжити дослідницькі роботи, зрештою, краще пізнавати іноземні країни (звичаї, природу і т.д.).

Таким чином, попри критичне недофінансування дорадянська система стимулювання дослідників до активних творчих пошуків (зокрема, шляхом надання їм наукових відряджень) частково задовольняла потреби науки та освіти. За певних обставин для деяких учених наукові відрядження були чи не єдиним варіантом у проведенні продуктивних досліджень у царині науки і техніки. Ось чому більшість українських освітян охоче вивчала досвід наукової роботи та проводила власні дослідження в тодішніх провідних іноземних центрах, що, безумовно, зближувало її із соціумом інтелектуалів Західного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва), ф. 18, оп. 5, од. зб. 12, арк. 29 зв.

² Там само, оп. 2, од. зб. 30, арк. 29–29 зв.

³ *Рахманинов*. Краткий отчет о путешествии профессора Рахманинова / Рахманинов // Университетские известия. — 1861. — № 2. — Отдел 2. — С. 1–16.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 707, оп. 64, од. зб. 4, арк. 43.

⁵ Почесні члени Харківського університету: Біограф. дов. — Х.: Тимченко, 2008. — С. 85.

⁶ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 64, од. зб. 4, арк. 41–43 зв.

⁷ Там само, од. зб. 7, арк. 32–34, 36–36 зв.

⁸ Там само, арк. 32 зв.

⁹ Там само, арк. 16.

¹⁰ Там само, арк. 59–60.

¹¹ Там само, оп. 65, од. зб. 7, арк. 1–2 зв.

¹² Там само, арк. 14–15, 26–27.

¹³ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, од. зб. 295, арк. 2 зв.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 65, од. зб. 7, арк. 5.

¹⁵ Там само, арк. 5–5 зв., 7.

¹⁶ Там само, арк. 8–9.

¹⁷ Там само, арк. 8–8 зв.

¹⁸ Там само, ф. 2047, оп. 1, од. зб. 151, арк. 1–1 зв.

¹⁹ Там само, арк. 1 зв.

²⁰ Из истории Киевского политехнического института: Сб. док. и мат. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1961. — Т. 1. — С. 248.

²¹ Склад В.М., Тверитникова О.Є. П.П. Копняєв — фундатор електротехнічної освіти в Україні / В.М. Склад, О.Є. Тверитникова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Тем. вип.: Історія науки і техніки. — Х.: НТУ «ХПІ», 2011. — № 64. — С. 115.

²² ЦДАК України, ф. 707, оп. 65, од. зб. 7, арк. 16–16 зв., 18.

²³ Домбровский Б.А. Материалы для изучения птиц Колхиды, Аджарии и сопредельных мест / Б.А. Домбровский // Труды Киевского орнитологического общества имени К.Ф. Кесслера / [изд. под ред. В.М. Артоболевского]. — К.: Тип. Акц. о-ва «Петр Барский в Киеве», 1913. — Т. 1, вып. 1. — С. 23.

²⁴ Там же. — С. 167–208.

²⁵ Записка о Киевском коммерческом институте (1910 год). — К.: Тип. И.И. Чоколова, 1910. — С. 14.

²⁶ ЦДАК України, ф. 707, оп. 64, од. зб. 7, арк. 57–58.

²⁷ Там само, оп. 65, од. зб. 7, арк. 31–32, 40–42.

²⁸ Там само, ф. 2047, оп. 1, од. зб. 149, арк. 1–1 зв.

²⁹ Там само, ф. 707, оп. 64, од. зб. 4, арк. 151–154 зв., 177–180, 223–225.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2013.

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРИРОВАНИЯ ПЕДАГОГОВ В МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОЦИУМ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВ (на примере вузов Надднепрянской Украины в конце XIX — в начале XX в.)

Исследована досоветская система стимулирования исследователей к активным научным поискам (в частности, путем предоставления им научных командировок). Проанализированы отдельные аспекты процесса научных командировок за границу ученых некоторых высших учебных заведений Надднепрянской Украины в конце XIX — в начале XX в. Установлено, что заграничные командировки с ученой целью способствовали постепенному вхождению украинских педагогов в социум интеллектуалов Западного мира.

Ключевые слова: общество, образование, университет, институт, наука, научный, командировки, Украина, Западная Европа.

ACTUALIZATION OF PROBLEM OF INTEGRATION OF TEACHERS IN INTERNATIONAL SOCIUM OF INTELLECTUAL PERSONS (on the example of higher educational establishments of Ukraine of Naddnipyrianskoy at the end of XIX — at the beginning of a XX)

Investigational soviet period system of stimulation of researchers to the active scientific searches (in particular, by a grant them of scientific business trips). The separate aspects of process of scientific business trips are analyzed for the border of the Ukrainian scientists of some higher educational establishments of Ukraine of Naddnipyrianskoy at the end of XIX — at the beginning of a XX age. It is set that oversea scientific business trips were instrumental in gradual included of the Ukrainian teachers in socium of intellectual persons of the Western world.

Keywords: society, education, university, college, science, scientist, travel, Ukraine, Western Europe.